

I. 543.222.

МИКОЛА МАТИЇВ-МЕЛЬНИК

LWOWSKIE STAROSTWO GRODZKIE

Exemplarz obowiązk.

Nakt. 2000 egz.

dnia 27 / IV 1928

КРІЗЬ ДИМ І ЗГАРЬ

ЛЬВІВ, 1928.

НАКЛАДОМ І ДРУКОМ ВИД. С-КН „ДІЛО“.

МИКОЛА МАТІЇВ-МЕЛЬНИК

КРІЗЬ ДИМ І ЗГАРЬ

ЛЬВІВ, 1928.

НАКЛАДОМ І ДРУКОМ ВИД. С-КИ „ДІЛО“.

1928. E. a. 2393

КРІЗЬ ДИМ І ЗГАРЬ

Ой знаєш ти, кучірявий хлопче —
Сім рік трава ни поросте —
Куди воріг топче!...

Осінь приходила: як сумна мама.

Несла колосся голодним дітям — що лишалися самі й самі собі мали рости.

— Цитьте! — казала Осінь.

Сонце кліпнуло тай затьмилося. А діди дивилися на зміну червоними більмами тай віщували сім кровавих років і голод.

На перехрестя сканули сльози розлуки.

Загупав з гір вояцький крок, придушив жіночий крик у горячій пилі й пропав у світах. Стало тихо як у хаті, коли газду понесуть з порога. Тихо.

Лише часом котився від Писаного Каменя студений Буйногрив. Грав на воринню, висвістував у колибі на розколеній гонті, розгрібав попіл погаслого ватрища. А відтак гнався поміж людські стоги, негороджені.

— Фі-і-і-у-у-в! — пробував, чи добре вершені. Бив у підпори, сіпав півзиннем. Крутився, закочував пахучі пласти й лягав спати на межі.

Ліси вкривала жура, бліда. Сонним колесом

летіло блудне павутиння. Осіння пряжа розсипалася й гаснула над полями...

Так погасала в Ілюкової Катерини весела думка, бо жила з Юрчіком усею лиш один тижень — а груди горіли з любви!

— Таке екес кажу вам, шьо я ані жінка, ані дівка, — а далі загризла зубом слово, щоби на людський язик не впало тай ліве око втерла.

Терлиця брехала на все село: гав-гав! а Катерина годувала її сухими коноплями; аж летіло жужмом терміття. Від ліса глумилася луна.

На межі збудився Буйногрив. Протер очі, зіхнув гнівно, закрутив білим терміттям і ще білшими рукавами молодиці молоденької... Молодиця вслухувалася в шум тай питалася гадками: куди несеш, мой, збавлену долю мою?...

— Тай, ади: на баби тепер усенька робота! — цокотала до Катерини свекруха Максимиха. Два зуби в її роті хиталися, наче підломлені кілки у граблях.

Сонце кликало вечір — а жінки обступали Максимішине тай Катеринине термітище і банували.

— Нима мого господаря — а слідочьок по нім усюди! Сіна запретава, шусток заробив і лишив. Ломаного грейцаря собі не взяв. Куди йду — на привиді мені стоїт, — казала Кібюкова Олена. Її басовий голос накликував сум на жінки, і вони гляділи за погасаючим сонцем тай кивали головами.

Оленин Петрунько гніздився в сухому термітті, а відтак прибіг до маминих колін.

— Ма', а тато куди пісов?

— На войну.

— На еку войну?

— На таку — тісарську.

— Та на що?

— Бо тісарь хоче!

— А насцо тісалеви насого тата?

— Людй бити...

— Ну, а він цому сам не бе, але сце тата
хоце?

— Бо тісарь, аді, старий тай ни годен..

— А ти цого плацес?... Га?..

— Тихо, Петруньку, бо маму голова болит.

— — — — —

— Гей, жінки, вечір!... Схаплювалися й бігли.

— — — — —

Осінь бродила садами, сідала під хрести на гробах, кивала на дзвіниці довгими шнурками — а в дзвонів здрігалося серце й вони ворчали глухо над селом.

— Крю, крю!...

Журилися журавлі, що тяжка дорога понад чуже море. Їх крик падав на руді зарінки й збивав з вербів зморожений лист. За рікою догарає опалем берези й хилилися в мертвій покорі...

З берегів сунула волохата ніч.

— Діду, не світїт світла, най мині здаєтси, щьо там у покутю за столом мій Юрчік...

З челюстів печі глипала язиком ватра, а по стінах танцювали тіні:

- Прийдуть такі, о!... такі, о! — кліпали.
- Із одним оком насеред чола — га?
- Ге-ге-ге! — реготалися.

На стінах розтягалися патли, моргали до когось і присідали по кутах.

Дідо Максим оббив під комином головню, кинув до люльки червоний вуглик. По хаті розійшовся дим бакуну, як лінива дрімка. В печі пирснуло поліно. На землю скочила дужкою іскра, капнула в темінь і згасла. Десь у сухій шкалубині сверщок:

- Тірр... Тір... Тірр... тір...
- До вікон сперлися ліктями злидні.
- Шьо то буде?...

Катерина дивилася на здитиніле лице діда й думала думку: де він, де Юрчік... Пішов — гей вітер свічку загасив. Ще чує його голос. На жерді його киптарина... Оті полінця, що горять у печі — кожне було в його руці... Під образами капелюх — а за зеркалом забута сопілка. Йй здавалося, що вже довгі роки кудись потекли — як цілувала його чорні вуса, як вянула в його обіймах.

- Ей, Юрчіку! — співала тоненько її душа.
- Ей, Катерино, жінко моя молода!
- Вона ніби вчула його здоровий віддих і до-вкола шиї руку.
- В стайні зарула корова.

— Йду, йду, красулько, йду! — Катерина прокинулась.

— Ні, то лиш думки мої, то ни Юрчік. Сама ек палец... сама — сама... Гадав би хто, шьо то лиш на хлопів война, на бабів також война!...

Зітхнула глибоко, начеб лицем до глибокої керниці схилялася.

Щось урвалося в житті молодої жінки, тріснула струна сподівань веселих, гаразду бажаного... Хтож ізбагнув би її, ту бану нерозгадану ту журу невколісану!

— Абож міні не так зазуля закувала в ту дньинку, коли я на світ прийшла, або позавидувало небо тих годин веселих из любим чоловіком...

* * *

То ще сонце не подавалося. Ще розсипало червону запалоч на сухі трави, несло пилом на широкі поля коло Новоселиці й Раранча. Попід смагляві склепіння котилися московські ладунки тай сідали гайдука серед Юрчікового регіменту. Хлопці тліли від дивного гніву, що ріс як гора у грудях. Ішли лавами, як за старих часів їх діди під Мадженту. Ровів на кров не копали. А від півночі хтось летів і від сходу буря сіяла силу: як піску в морі, як трави тай листу.

Лави вставали одна на другу й розсипалися під сталевим свистом, як спінені морські грєбені. За ними все нові, все нові... А Юрчік спирав їх грудьми й дивився, як червоніла сталь, цмоком висисала життя. Він кидався, лупив руш-

ницею по черію, пускав червоні цівки, скреготав зубами. Але за що, кому це?... Десь устала дурна, уперта думка — скоро як свист кулі, як удар — і ще скорше никла.

Трищали скоростріли. Гинула лянштурма*). Штандові**) хлопці як мухи вмирали.

— Гей, хлопці! Кождий густий, як обух у барді. Жіпавий — що грабове сучча! Ішли в землю. Не вернуть — і таких не буде більше!...

Від правого крила змігся вогонь. Злетів під небо крик, наче хмара. Вже й капітана***) не стало, упав і той, що станув на його місце. Упав один і другий. Горить!...

— Біда, камрате!

— А вражі лави, аді, йдуть гей вода валами!

— Лучко Юрчіку! Камрате мій! — стогнав і кликав сусіда Кібюк.

— Ей, га, то так?...

Але Кібюкові вже не було спасення.

Ніздрі роздула лють, серце заливав гіркий полин. З грудей знімалася остання туга тай летила туди — ід його хаті. Там вона впаде на порозі... Там вона буде сльозою на вікні скипати до морозу.

Кібюк затиснув у долонях жмутки сполові-

*, Landsturm — ополченці, австрійські вояки старших річників, покликувані до служби в часі війни.

***) Stand — лінійне військо,

****) сотник,

лого буряну. З рота пустився кровавий батіг. Моргнули кутики під вусом.

Юрчік накрив мертве лице шапкою з цісарським гудзиком тай полетів.

— Тісарська справа — та тісарський гудзик!...

Недалеко гопнув баняк і підняв землю під небо.

— Ей, хлопці — адіт екої маскаль співає, ану даймо їму бобу!

Тай місили траву підковами... аж просилася, а вони їй шептали — як падала їм на криваві чола:

— Ни бануй, травичько!... Кривцю нашу, ек вино віпеш — тай ожиеш вид неї. Саме серце дамо тобі під корінь твій, душу саму розтопимо тобі, абис була ек шовк... а наші діти ще тебе коситимут... лиш ни бануй на нас... лиш ни бануй...

Середина пішла до наступу, а Юрчік умлівав на лівому крилі.

— Гайдук-раз: Гоп!

— А ще раз: Гоп! — Три гранати впали разом. З гори посіяло мясом, кістками, черіпем. В ухах загремів пекольний гук. Юрчік почув нагло, що ним підкинула глина і він полетів у повітря. Душна полумінь лизнула його по лиці, блеск осліпив вічі, а потім він позіхнув і затягнув у себе їдкий сірчаний дим. Він загубив світ — лише побачив червону віху, що запалала десь

над селом... Потім глухий удар... і вчув, що ду-
шиться від крові.

Сивим рукавом утирався — а кров самоцві-
тами з грудей...

Скоро злягла тиша. Крізь неї пробивалися
якісь далекі крики божевільних людей...

*

*

*

Його називали анцихристом, а сам він на-
зивався фон Кезек. Чи був він маляр, чи яка віра,
того ніхто не знав. То був собі австріяк, штандо-
вий капітан. Говорив ломаною німеччиною, кляв
по малярськи, прозивав по італійськи, по серб-
ськи вичисляв від майки аж до сонця всіх святих
у ребро. Хто не чув тої австрійської мови вій-
ськової, в якій були всі: руснаки... поляки... сло-
вінці й „інші“ чехи... Не вгадати було, якої віри
фон Кезек — що тепер давав в уряді громад-
ським приказ.

Тай давав він команду на село... так і так:
усе село має зійтися коло трактиру Остафія Луч-
ки, Юрчікового брата... Всі москвофілі!!! Іван
Гудимнек — що ніби був війтом, та аж присів.

— Пане капітан, — екі ми москвофілі, ми ті-
сарські...

— Марш, муска — кутя — бога!... майку!...
Verstanden?! — кричав капітан і тягнув з футе-
ралу бравнінг.

Рудий капраль випихав війта за двері.

— Розумів хлопе! Пан капітан каже, аби за-
раз тут село було на ногах... Баби також!!

Перед коршмою стояло кілька підвод. Зашвендяли по дорозі вояки.

Забилося серце в людей на вид своїх, чи „наших“, що бовтали якоюсь незрозумілою мовою і входили в село, як сини пекла...

Тай було то в неділю, зполудня. Народ виплив із церкви, як на воді косиці. Малиніли хустки, коцики — сміялися сині та жовті бинди. Але дівки ховали очі в рукави... за ними йшли молодиці, якби їм була скопана дорога.

На вербах дріжали останні листки — а сонце обливало їх мутним золотом. На Клифі застрягли старі смереки і вгнули коліна в бігу за сонцем... Над селом летів шум. В річці звагоніла вода, посиніла й витікала з села, мов сльоза з мертвого ока.

Стало жіноцтво напротив трактиру, а газди коло моста. Темніли, наче осінні скиби. Безсонна ніч випікала їм груди — а гнів палив їх, як руда лист.

В городі старого Вовчура назліталось ворон хмарою. Сідали на хрест тай підносили в небо сталеві дзьоби, раді сонце роздзьобати... А щож, най селови вогонь... дим най сонце заступить!...

— Крра...а... Кра...а!... давилися...

Дідо Максим ішов останній з церкви. Розкидав по вулиці гугнявим голосом. Він жив своїм світом, що вже давно вмер, але догарав у ньому останніми вогниками.

— Це хло' буде біда! — озвався хтось із гурту.

— Та ека біда — шьо я кому винен! Сини пішли на войну, хліба пани набралиси доста. Шьо я кому винен? Давсми свою дитину їм, ек великодну писанку!

— Кажуть, шьо екїс москвофілі тут... попа вчюра закували в ланц тай повезли в ночі...

— Ей га, ба шьо це ?

— Га, шьо! Вчюра був Янкель у місті — їхав на капітанові бричці — тай хваливси, шьо Лучку з его трахтирем у мішбок зашпунтуе.

— Шпунтував би він свою... каправий дїтько!

— То, аді, еке: Дав сина, дав коні з двома возами... забрали корови — вжесми їду свою забув тай сон...

— Ба, та ви чюли, шьо Гудимек говорив — шьо, ади, ми москвофілі. Дїтько го знає, шьо то може буті. Це комедія екас!!

— Ге, каправий Юда — ади, видиш — ему заліз у очі Лучків трахтирь, тай хочет нашої крови... Це мусит бути его робота також. — Голови думали — але нічого не могли тут найти.

Лиш очі дивилися, наче зпід води. Вухо ловило кожний шелест. Ніхто не вгадав би, що тут буде, як сонце другий раз обернеться.

— Відав хтос дригне ногами...

Чорно було на дні хлопської душі...

Приходив вечір задуманий, гіркий і ніс під бровами тривогу. Кожний глядів туди, де виднів дах його хати. Щось так тягло до неї, якби кликала на рятуюнок.

Попід рожеві полотна летіли останні спізнені ключі.

— Гей, гей, озміт нас за собов на крилах!... але хмари не пускали їх від чорної землі...

— — — — —

— Йой!... й-о-о-й-й!... Злетів крик понад голови. Жінки — як маки під градом. На них летіли лавою сиві кабати з наїженими штиками... Заганяли на подвір'я, мов рибу в сак.

Мигнули рукави понад стерні. Тріснули плоти, зашуміла суха ліщина. Тікав, хто куди видів.

— Гей люди не дайте катувати жінок.

— Та чього ви вид нас хочете? — уговорював Остафій Лучка, Юрчиків брат.

— Марш, муска! — зрепетував капраль і пустив Остафієві попід груди приклад. Остафій лиш: кить... кить... — тай плечима на поріг. До хати занесли.

Відтак напав на Павлюкову Марічку — та до грудей. Роздер пазуху, ударив по пупінках рожевих.

— Ей, кольки би тебе сперли, зайдо! Ти нащо мої коралі пирвав?

Срібні таляри покотилися з шиї, бризнули перли в порох.

— Нна, маеш! — мигнув Марійчин рукав, як сокіл.

— Нна, маеш! — мигнув другий. Марічка їла разовий хліб і мала тверду руку.

— Крруциффікс! Кр-р-ууціф-фікс! — кап-

раль ухопився за лице. Хтось засміявся, наче іскру у порох кинув. Ззаду прибіг другий, ухопив Марічку за лікоть, викрутив руку і потиснув з усієї сили.

— Аа-а-х-х! — Марічка закричала дико, безпам'ятно. Упала на свої коралі і вже не чула, як грубі, ковані бергштайгери* відбивали їй печінки й танцювали по голові. Білі рукави почервоніли, лице накрила смерть. Згасла, мов сон.

— Гей, а виж чього стоїте, газди — крикнули діди.

Хруснуло кілля в плотах. Сіпнула за жили стара кров, блиснули очі.

— А не діждеш, dranko тісарська!

Старий Чопей ухопив кіл і розколов голову аж бризнуло мозком, але впав пробитий.

Задихані, люті сусіди кинулися до бійки. Зчинився крик, стрілянина. Один безмежний гнів опанував громаду.

— Бий, бий брїи! Нам смерть — і їм смерть!

— Бий це наше войско паршиве!... Все одно!!

Наперли ще раз і падали від куль — стриму не було. Але раптом стала перед ними, як мур, друга гурма кабатників. Злетіли наче вихор і загаяли всіх на подвір'я і в хату.

Тріщали одвірки, кришилися столи дубові. Під ганком і вікнами мигали голі ножі й злітали проклони.

Тепер уже ждали страшного суду.

* Військові ковані черевики.

Кібюкова Олена лишила самого хлопця дома тай ставала крадьком лицем до футрини — хотьби клаптик неба зуздріти, ластівкою ід дитині злетіти.

Юрчікова Катерина сиділа в куті, кусала конець шалінової хустки, ніби говорила думками:

— Коби ти Юрчіку вгадав, ек платитси ті сарська служба гуцульським жінкам.

— Ше, Катеринко, будут зараз платити май ліпше, ек ми сподівалиси... Ой, будут — кати — будут!... — приповідала Олена.

Остафій сидів на лаві. Кашляв кровю, аж згинався вчетверо, як ліскова ужевка.

— Бевхаш, нибоже, але то ни довго, бо, ади, вже несут шнурки! — заговорив хтось ближче вікна.

— Овва-а!

Всі голови шугнули до вікна, але разом розскочилися, куди котра. Лишень Бричукова голова затряслася, гей би в танку верховинки гуляла.

Крізь вікно влетіли дві оси. Одна сіла на голову, а друга в груди вкусила. Простягся Бричук і слухав, як тікало його життя крізь щілини в дошках.

Стіни гойдалися від болю, бо Бричукова жінка розповідала їм, яка вона тепер сирота на білому світі...

— Ей, світоньку мій, годино чьорна! Та встань Иванку, встань бо — бери й мене з собов... Люди

— відки нам правди?... За шьо кривда? Гей діти наші, тісарські діти, де ви? Кого бороните!... Свою землю пустков лишили, а за чюжу вмирают!... ..Хлипала.

— Москвофіль, москвофіль! — летів з дороги крик.

— А диви, певка, ек очі пасе тай глузуе.

Янкіль стояв з вояками і шварготів по жидівськи з капралем. Гладив кукурузяну бороду, а його очі світили радістю. В тих очах відбивалися всі пристрасти далеких прадідів, що любили ждохати попід ребра, каменувати й розпинати під посвист і шум глуму, збиткуватися немилосердно з усього, що їх везе й годує. Тепер він видів, як конали його вороги, тепер пропаде Лучка зі своїм трахтирем — Остафія був би давно знищив — але Остафій не давався. Нині бачив, що Остафій уже цілий у цісарському мішку, ще лиш один маленький гудзок довязати і буде спокій...

На дорозі заторохтіли вози — десяток людей із сусіднього села везли скатованих. побитих — під військовий наглий суд. Вози поставали перед хатою, а вояки зганяли на землю людей, оббиваючи їх прикладами, куди попало.

— Отто ми файно здибаємо си браччіку!

Пізнавали себе сусіди. Не сподівалися такої гостини.

— Ади, ек вишкірився, бодайбис луснув ек старий насінник!

Остафій дивився кудись бездушним погля-

дом і нагло побачив таке мале лице, що ціле можнаб закрити долонею. Під ним розплющений ніс, задертий на кінці в плішку — під ним губи, як розкраяний буряк.

— Осина ти та пек! Шезни, шезни!...

Але хоч Остафій відвертав голову набік, то таки виповзла зпід лави огидна голова Янкеля і йшла на нього. Вона видовжилася в довгу бороду, потім розкроїлася впоперек. Клацали зпід набренілих губ жовті, плісняві сторчаки. Загнітилися два зелені сліпаки — з яких радість збирала сметану з крові, облизувала пальці, цмокала й обтирала їх у заялзений халат. Остафій згорбився й ховався за поли людей, що товпилися в душній тісноті.

— Остафію, браччіку! Єк то буде?

— Уу-ув! Певко, грім би тебе! — підніс два кулаки, наче дві довбні й замахнувся на мару.

— Держіт, держіт го, люде, адіт розум му си помутив!... Оце мой покаяніє, шьо з нас тут робитси. Мойня, скажи де тот Бог?! Ци то до него йдетси лиш почерез мадярску шибеницу! Та шьо ми їм зробили, шьо кров нашу розливають?

Довгий Никорек бив кулаками в стіл, аж тріски з него летіли.

Остафій держався за лаву. Всунув шию межі лопатки й викашлював з кровю свою силу.

— А то ті файно, нибоже, справила кольба! Напинався, аж тріскали жили.

— Ануко, там проступітси, газди, хоть тріш-

Крізь дим і згарь.

ки, най би вин видхлипавси... адіт, нима нічю з чьоловіка!

— Хрестітси типер люди, ідут кати, буде нам зараз усім капут!

На вулиці вчинився гамір. Надіхала військова дриндуля, з якої висів пан капітан фон Кезек. Червоний профіль гніву й п'яної сили став перед тривожними лицами. Рудий бородач держав у руках звій телефонного дроту.

— Ге, ге! Krista pana! Шляг вас зараз усіх!

Підніс угору руку, потряс цілим жмутом і забелькотав купою вонючої лайки.

— Ано, alles руки до гора! — крикнув Кезек.

— Мамко моя! — злебедів жіночий зойк.

Кабатники підходили і вязали руки — вязали на віки, вогнем жили перетинали. Кували ганьбою безборонні жінки, обертали в порох сивий волос дідів — клали страшний монумент незабутнього бунту й поклик відплати грядущим поколінням...

— Пімсти! Пімсти! — стогнала українська душа в лабетах потомка Чингісхана...

— Боже, ратуй, ратуй! — кричав хтось у снігах.

— Ага, ни видит Бог, сховавси в хмару!

— Гей, діти наші — де ви, прийдіт та ни дайте татів тай мамів!...

Хтось скочив... Ні, ні — він не втече.

— Ха-ха-ха! А видиш! Зацивси багнет у черево — тай тепер конає.

Повязали всім руки тай палицями, кольбами гнали на дорогу...

В хаті добули на стіл усе, що було. Їли, пили, покурювали смачно. Що кому було потрібне, забрав собі.

— Ано, хлопці, зараз у хати сіна, треба відси зачинати! — Капітан казав запалити ціле село.

Остафій поглянув на снопи вогню, що вирости на його хаті. Обернувся туди лицем і підняв звязані руки до вогненних язиків, що кивали до нього з вікон і з дверей тай закам'янів на місці. Він чув, як брящало скло, як шкруміла його праця.

— Ано, форрверц, банда, муска!! Чого став дивишся- Мар-рш!!

Остафій прокинувся, бо на його плечі впала важка залізяка. Йому потемніло в очах.

Рушили...

Іржава полумінь освітила простоволосі голови, збиті хустки, знівечені чола... До вогню — попід хмари завив пес і пращав свогого господаря. Понеслися відгуки з села.

— Ой, Оленко срібна, адіт, уже й наші хаточки вогнем...

— Гей, люди, там дитина моя — пустіт, пустіт мене — там Петрунько мій. І вона стала вириватися, через ряд вояків — але плечі її зачали подаватися під лопотом грубих костурів вояцьких. Ішла безтяму — без волі — як на заріз маржина. На силу держала її Катерина —

— Бам!... бамм!... бам!... — заридали дзвони, але втихли раптом, мов би обірвалися.

— Ба, хто це мой задзвонив... ба, хтож би!...

Стали по селу процвітати косиці... зразу такі дрібні, тоненькі...

— Диви!... Диви!.. Мой, шьо хата — то косиця, шьо друга хата — друга косиця... Еге... а далі: десіть... двацять... сто... усі хати!... Дріжит, дріжит тай росте й пишет на хмарах вістку. Шьо напишет — то задехнетси, шьо хлипне — то хмара стидом...

Розпалолося на землі море... клекотить, силпе искру... тисячі искор... Искри тріскотіли й глумилися...:

— Аг-га! Г-г-гах-х!!...

— Ага, ни будете ночювати в хаті!

— А зима йде... а зима йде... біло... біло... грійтеси, мой... це з ваших жил вогонь!...

— Гу-гу-гу: падала стеля — а дим упрів і здіймав до лун червоні очі.

— Ни треба хати — бо вам страшний суд...

— І хліба ни мети жерти — землею!... ринь!!!

— Гу-гу-гу! Над вогнем — смієси страшне лице опиря...

— По яблінках розполохані кури — у стайні дзвонит позапирана маржинка. — Не віпустив ніхто — смерть!!

Вітер від ліса. Вігнався в полумінь, кинув скажену піну на обороги, в саду.

— Шрррр...р! — присіло темно.

— Г-г-га-х-х! — скрутився білий рянтух.

— У-у-у! — застогнали пахучі трави...

Попід дими — арештанти.

Ішли понад річку, попри зарінки, що їх ще так недавно полотном укривали... Минали брід, куди маржину гнали.

То бувало — любо: з чічками, співанка...

Ішли останній кусень дороги — останні кроки до гробу.

Ішли — тай чого то у Катерини нагло ноги пристали... Коло того явора, де її Юрчик парубком обіймав, цілував...

— Та буде, хлопче! — тріпала його по руці, знехочу — бо найби на завтра трохи лишилося!

А він голубив... приговорював — а за кожним словом діяментовий цілунок...

— Гальт! Гальт!...

Ухопили Лучку за груди — під стару черешню. Шнур на шию.

— Бе ногами? По ногах! По ногах!!!

Захарчав, хруснули кістки...

Шнур урвався.

Остафій впав на землю... Підняв руки.

— Дайти суд, пани, я ни винен!...

— Ах, ти каналію, *noch einmal!* То я тебе мушу ще раз вішати?! Аж два рази — великий пан! Стеррво! — Завалив кілком по плечах... — Ссвиння!... Кутя!...*

Капраль кричав, сіпав — і сплітав у двоє дріт.

*) Кутя — мад. пес.

— Гайда, на гіммелькомандо, там жеде твій руский бог!

І повиснув: перший Остафій. За ним підтягли ще: Петра Біленчука, Якова Клевця, Михайла Ониська, Ілька Болдиша, Кібюкову Олену — усіх здовж дороги...

Старий Миронюк дивився з ліса тай умер з туску...

...Селом дуріла погоня. Ловила білі тіні й душила.

На Кашенкову хату скочило двох: звязали Ілька тай його жінку. То вони разом умірали, він на одній вербі, а жінка на другій...

Поміж вогні й згарища діти:

— Ма-а-мо! Ма-а-а-мм-о!

А відгомін з ліса собі: Ма-а-амо!

Біда чайченятам покиненим!...

Якась відданиця вхопила на плечі вузол зерна. Біла, як чума. Боялася, щоби вішеник рук не простяг...

— Отік, отік — задушив би!

Але руки були повязані, небіщик спокійно гойдався.

— Бах, бах!

— Так, так... то-то-то... то-то-то!...

Сальва: р-р-рах!

Над селом зашуміло.

Два сиві кабати затріпали руками. З Ротунди злітала на степових конях козацька розвідка. Фон Кезек щез. За ним здеמידіли кабати.

Рудий бородач швякнув дротами по голові Катерину, що з безвиразним, отетерілим зором блудила по червоних хмарах. Без пам'яті впала в придорожний рів і скотилася під черешню, на якій висів Остафій...

Тут то там падали стріли, зривалися наглі крики — а далі стало тихо. Провалилася туча — на темний ліс дихала димами згарь. На землю лягала ніч. Нагло здригнулася і блиснула ще раз луною зпід чорних насуплених брів. То запалала Янкілева коршма. Понад верхами летів глухий, далекий шум...

* * *

Селом пересувалися відділи кінноти. Донські козаки. Чорні шапки понад землею, наче стада круків. Посувалися поміж тліючі згарища. Останні відділи спинилися на другому кінці села, де ще стояли цілі загороди: хати, стайні, сто-доли.

Команда подалася на містечко, що ховалося за верхами, в долині. По дорогах розсипався покотом стукіт кінських копит, а за ним крізь басы яркими фістулами пісня:

— Малютка проситя в отця:

Возьми мя на войну...

— Как я сказал что нет, то нет,

Малютки не возьму!...

„Поручик“ з адютантом стали на квартиру. Старий, зажилий Демидюк стояв, як опуд коло свого порога і мняв крисаню в руках.

— Ну, чтож, старык — война, да?...

— Война, прошу пана ласкавого — говорив неспівливо...

— А где ваш австрияк? Удрал, мать его... с євреями!...

Демидюкові видалося слово „єврей“ таким дивним, як колись у церкві слово: Варрава — і він щось хотів відповісти, але лиш отворив рота й замахав руками. Що ті євреї могли з австріяком „удрати“... Але не було часу довго думати.

Увійшли на подвіря. Коні до сливок — самі до хати: один за другим. Поручник резглянувся по стінах. Просто дверей, на стіні, зпоміж цілого роду прикоптілих святців усміхався щасливо під сивий „бакенбард“ австрійський цісар

— Ах, сволоч проклятая! Ну, смотри на него, дурак старый. Вот я тебе сейчас дам Франц Иосифа, сукин сын!... Целую деревню сожгли, а он до кейзера, как до святого Николая...

— Ложись, сволоч!!

Демидюк не розумів ані слова, лиш усміхався очима.

— Ложись, дурак! Понял, что тебе говорят? Рослий як смерека козак з цапиною борідкою пустив малахай окропом по старій спині. Демидюк заскомлів з болю.

— Не бийте, пане, старого, што вин вам зробив? — просить жінка. Але нагайка гарячим приском по її плечах...

Три козаки поклали старого на поріг і шмагали...

— Ать... два... ать... два...

— Вот тебе кейзер!!...

Поручик зірвав зі стіни зашкленого в рамках цісаря й танцював на ньому серед хати.

— Нада истребить так усех германцев!

Дрібними ошкалками розліталосся по хаті скло, мов рій розюшених ос...

— Тай зафасував Демидюк, адіт, ек би му си дурничька трафила.

— Ше гія, шьо забираував понесті.

— Оце, брьи, война. Ніхто ни збагнув би... Прийде усекий до тебе з ножем тай лупит, ек Бейниш кобилу.

— Гей, ни сподівавси Демидючьок, ек тогід у Коломії на ермарку купував пишного тісаря!...

— Аек, тай жінка обирвала по стегнах басаманів!...

— Оттак, будут уже нас пражиті, ек ту мершю на грани! — півголосом доповідали собі сусіди за ровом, на краю ліса. Рахували, кілько хат з вогнем і хто пішов землю гризти.

Але Демидюк дістав своє, тай уже був безпечний, що хрестини відбув. Ходив коло хати та нипав, якби шукав забутих гараздів. Другі лише зиркали й так їм було, якби мали скакати в студену воду.

* * *

Пішла вістка від Тернополя на гори, а від гір до Перемишля, що мирові смерть, від шнурка і від кулі. Вертали з далеких гонів утікачі, без возів і без коней, з батіжками, до дому. Тай роз-

повідали такі страхи, що на чорні чупри поросив иней студений. Ішла кара на села...

— Усі шпігони й зрадники! Сини при войску, усе на услуги тісарські, а ти москвофіль... гайда, на шибеницу!

— Тай до війни цього ніхто ни чюв, аді, були екіс тверді, ци екі...

— А прикажіт-ко, ци ни так було з Иваном Грабеком. Старий дідо, шьо й так розуму нима, ек у тої дитини. Питаєтси вояк: „вер“ — мой?... ци ек там по мадерському.

— Русин, паничю, кажет старий. А на пужівно — кусень екогось телифону — адіт отік, паршивий мотузок намість батога. Ек ни вчіпитси тот, дай го кату: тай рус!... рус!... рус!... муска!!... Ек бартков згладив. Зробив з него шпігона на місци и — крелір. Пишов Иван, сараку, спаті.

...Перші бурі прогули. Потрясли віттем, розсипали лист із вітрами. Австрія пішла у відвороті, аж на рівнини поза Тису. Лишала по собі пам'ятку: шибениці й згарища. Переходив галицькі села дикий маляр, ішов наче вогонь на сухі трави, ступав як лютий ворог і разом з довгими блискучими халатами пейсатих коршмарів записувався на віки в українську пам'ять... Так дякувала Австрія за „тирольську вірність“ русинові-воякові.

Якийсь неказаний смуток оперізував той кусень землі судорогами трівог і зловіщих годин. Здавалося, що зза хмар карпатських борів

хихоче крізь ніч п'яне лице розховстаного Молоха, над попаленими садами і ржою осінніх стерниць. За гуком гармат пропадав спомин по всім, що могло ще називатися вчорашнім. Щось нового, небувалого приносила кожна година... Люди зачали зживатися з війною, а час перелітав бистро, як сокіл, або волочився, як дим, що встає зі шкруму шпихлірів, коли горять збіжа. А крізь те все червоною ниткою: бажання чогось, ще буде — що має воскреснути зі смутків і хмар, якогось визволення на ясні зорі... на тихі води... може — воля... Хто міг би словами списати те, чого саме серце не розуміло...

В селі варили козаки в казанах крадені кури, а газди гречно придивлялися й облизувалися. Тягнули черкеси зі стола, що попало, перевертали хати й клуні догори дном — біда була дівкам тай молодицям...

— Душа любезный, резать буду... понял?...

Ніякого протесту. Кинжал перед очі — як свічка...

— Молчать, не болтать!!...

Витягали нічку останню корову, душили в стайнях свині, потрошили дріб і несли в голодні казани... Іли — бо були хлопці, як обороти...

— Та вже узев — най си вдавит, але ни віше нікого... Таж це преці не свої — а то були свої — аби там озером стали, де тепер є!...

Правда, що Деркачів синок, Семен, мав із черкесом пригоду. Улетів той на подвіря з конем.

— Зерно есть?

— Гм...

— Зерно есть, дурак ты один?

— Є!

— Давай, сейчас!!

— Зараз. — Побіг до хати і виніс шоломок гарбузяних зернят.

...Та той, аді, хотів вивса тай укроїв парубка канчуком по голові, аж той присів. Але скрутивси Семен, ек вогонь під вітром, лапнув колик тай свиснув раз і вже маскаль заївси юшьков на смерть. Семен запретав го зараз під землю, сів на коня тай у ліс... и на нині нима, ни чюті.

І — дні за днями, як шкапи від „трину“. Москалів без ліку... тими дорогами попід Писаний Камінь.

— Возьмем Будапест, да... да... разорим Германию... Франца вашего у плен... а патом — домой... работать... Вот, так его будет!...

Легко то було говорити, але діло якось не йшло скоро. Сунули під Кірлібабу довгі непроглядні каравани, пхалися під гармати й земля глотала їх... іржали коні, кричали люде і в пропастях Карпат пропадали на віки-віков...

І все те перевалювалося по грудях галицької землі, несло, як на голгофському стовповищі... несло руїну... камінь на камені... випивало останню краплю молока, падало саранчою на останні стебла піль... Під невпинними наступами й відворотами видихало село всю силу... Курило димом, несло згарю...

— — — — —

І знову вертали і знову наступали... й лишали за собою старозтерзану, розп'яту Землю Осмомисла. І йшла поміж народ якась дивна чутка: евакуація... І вимовити тяжко! Як лист від градобою — сюди й туди.

Великі мов телеграфи — „шандарі“... з буками в руках — як худобу під свист гранатів.
— Марш... марш... марррш!...

І був той марш — довгий і тяжкий, як до рога через мертве море... Лишали білі хатки, гинли від голоду й костурів вояцьких... Засклеплені вагони... то студінь... то спека... діти в горячці — води!... Чуєте: води нема!! Гора сунеться... а колеса гупають по рейках — у світ! Води... води... води!!! У другий бік: нема води... Нема!... Сморід... не дають з вагона вийти... все на купу... Челідь... хлопцi... діти... Содома!!!

Місто... чуже місто... далеко — там... Лишили гірські чюркала пахучі... а тут, серед німоти, на сміттю вмирають...

Обступили пузаті — о! Червона цегла влетіла крізь відхилені двері... Гафії Гурмеївній кров ключем з рота... За цеглою вонючі яйця, ринь, черіпя... і рев... рев... О, ви, зрадники, що всіх віками кровю й хлібом годували і стелили їм шовки ваших кучерів і розсипали перли з ваших скостенілих сльоз під панські ноги!...

Засклеплені вагони точаться ліниво з горячою лявою болю, туди, на Талергоф, Гмінд, Оберголярбрун... Ой там застигнуть у масових гробах муки ваші... Повиснуть у вінках тернових на

залізному хресті і ждатимуть — ...аж блисне грім пімсти... за муки!...

А тимчасом Юрчік воює на тісарському фронті — воює Юрчік наш... А на мундірі кров... Кров трояндами.

*

*

*

Катерина збудилася з обмороки: побита, зві-вечена. Лудінне подерте, заболочене. Волос розсипався, повний пилу, терміття. Стягнені дротоми руки стерпли. Пальці задубіли, під нігтями скипіла кров. В голові колесом шум. Не знала нічого: де вона й чому лежить у придорожньому рові.

— Дз-з-з — по дротах телеграфу студений осінний втієр. Бив крильми, аж дроти дзижчали болем.

— Де я, шьо зо мнов?

Щось пригадувалося. Тяжкі повіки горіли від диму, в оці пекло, якби піском... Піднялися і впали знову, як поломані крила вітряка.

— Ага, це я тут вид учьора... вертала памягь. Вогні... кров... крик... І знов, як на екрані, картини дикої ночі. Але раптом... піднялися повіки й Катерина повела оком на корявий пень черешні... Вище... вище... ще...

— Ах!... У грудях щось трісло, страх вогнем і вихром підняв усі сили... На неї дивився виба-лушеними полудами Остафій. Дріт вївся під тягарем у шию, голова зизом, начеб із сонця і зі світа глузував.

— Шьо ми типер зробишь... ни боюси, але типер ви, мой, варуйтеся...

Кровава мідь на білій пазусі...

— Аді, вішиваний ковнір пидерли пани... аді, черес украли, аді оббили... списали басаманами... абим був файний перед селом тай перед Богом... у спузі тай у дротах!...

Чорний язик — оселедцем на бороду. Вітер заперся за ноги, хитнув гойданку... Співав:

— Спи, спи, мой, я аді, колишю. Бирше ніхто не заколишет, ворон до очий... спи... спи... Остафійку!... А-а, а-а... Га-га-га! хихотом...

Взялися в Катерини сили, зірвалася на рівні ноги — божевільно на втеки. А Остафій за нею: вітром — чорним вороном... Стернями, вільхами... мах-мах... опирем...

Білі тіні з лісових гущавників, з дебрів — ярів темних: крадькома до згарищ... З голодними пазухами до чорних головень. Шпортали в попелі за кусником хліба, шукали печеної бурки.

Катерина набігла на громадку дітей.

— Аді, мама, мама!

— Я вам ни мама, а ви чії?

— Тажи Олексині! — старший хлопчик.

— Котрого то Олекси? Катерина вже забула, як у селі хто називався.

— Та Кітліревого... шьо згору церькови.

— А мама де?

— Нима вид сночі.

Задумалася... Перед нею знову Остафіїві

очі. Думка: кобис знав Юрчіку, ек твій брат зорудував!...

— Ходіт до нас, — кличе Доцька.

— Ходіт до нас! — Василько.

— Ходім! Але ти, Докійко, розвіжи мені руки, най, аді, забуду, ек я мала цеї ночі вмираті...

Докійка й Василько розв'язували гудзи, а Катерина кусала біль зубами, аби не крикнути. Руки — що бервена... без життя, без руху. Під червоними пругами потріскала шкіра і дроти вілися глибоко, до кісток. Одна велика втома пройшла тілом і душею, світ танцював довкола неї. Але йшла за дітьми, комусь на стрічу. Комусь, хто поклав би долоні на її чоло, а в серце одно ласкаве слово...

— Адітко, оцев стежков поза цвинтарь, а видтак почerez Вовчюрів город тай потоком пид Ротунду...

Василько махнув утішно наперед, але вернув до Доцьки:

— Аді, Доцько, дідо пид дзвинницьев спит — екби вмер...

Прибігли. На дідові кров, волос у поросі...

— Ни додзвонив дідо Максим... І пригадався їй страшний стовп вогненний і трівожне лебедіння малих дзвонів, що розсипалися зойком по землі. Тепер уже знала, хто бив на тривогу... Хто інший був би не зважився, але дідо видів вогні тай дзвонив на рятунок...

— Ци раз то вин так видзвонював, аж луна

царинами... Видів шьо погибок у селі. Дзвонив... дзвонив, ажь покотивси...

Так закінчив Максим свою довгу службу...

— Уже бирше ни будети, дідику, дзвониті. Лишилася коло нього, щоби не банував на лиху невістку.

— Ой, так... треба голов прикриті дідови, аби на цвинтарі спав, а ни ек вішеник у рові!

— Кудиж я вас подіну, куди понесу вас, дідику, мій? — шептала. Але й одної сльози для діда вже не мала: ніч усе забрала з грудей, а сльози в душі крильми чорними накрила і нема їм дороги...

— Вібачні, будьти, дідику... шьо, адіт, ни обмию вас, у трунві на порозі ни поставю, ек газду... Під чюжим воріннем пращью вас. Бо наш пориг — зотлів, скипівси... екби ворогам так душі потліли!...

— Покотивси тісарський камінь нам на глови... Гори зрушив, води змутив тай нас за смутив...

Дідові ще на лиці сміх — полином.

— Сміетиси, ек на руки я до вас ишла... тай ек из міста фустки шілінові тай цукор прину сили...

Упала на коліна, гладила розкидані косми білого повісма, клонила голову до грудей...

— Нима вже серці, аді, ни чюті, лиш лід... Накривала повіки, що зпід них мутно, як у слотавий вечір... Сама-одна...

— Уже, аді, нікого!... шьо буде?... Навіть

дідо фудулний став тай пицьов собі... А ти типер, ек та гаджуга над строминев: тримайси, абз впадь...

І на колінах... кудись зором у безмежжа понад чорняву скипілих ран... думками — поза мости бервінкові, поза німе креміння гір...

А думки — як пташки в лютий мороз... Що котра підлетить — то впаде, що зліне — поникне зморожена на дно... Лиш одна — одніська підлетіла найвище: туди, туди... далеко — аж до тих хмарин, що на тремтючих віях колисали перший цілунок сонця. Вдарила крильми тай полетіла до Юрчіка: далеко, май далеко — аж поза німецькі границі...

— Юрчіку, утішко!... а де ти типер?...

Пташка не вертала...

На дзвінниці окатий ворон гострив до дошки дзьоб.

Катерина поклала долоню дідові на очі...

* * *

Вже щебетали ластівки й стрілками грали понад зелені гриви. Пів весни відкувала зазуля... Ячмінний колос наливався... тверднув. Черешні скапували гранню — як Юрчік з тяжкої боли іздвигнувся.. зза шпитальної брами — на сонце.

Віденські бульвари сміхами дзвонили... а сміх лелітками злітав на сині плеса Дунаю й ховався в міліонах дрібних брижів, що їх лишав по собі збиточний вітер...

— Тут воїни нима... тут усе панує...

Білі кашкети, легенькі шовки, писані парасольки, аби сонце не кинуло смаги на біле личко, на руки маленькі...

Ходив Юрчік по тісарському городі — слухав як музика грала. Золоті труби іржали до сонця, гебанові флейти серце скоботали.

А він був блідий і сумний... чужий другим і собі. Камрати діставали письма від родини й падали очима на стрічки кручені... Ішов поштовий попри нього, угинався під шкіряною торбою — але він знав, що не стане й не скаже: на Юрчіку!... Гірка оскома... полин... А неділя за неділею, як вода каламутна. Думка за думкою:

— Ба ек там... ба ек?...

— Зелені кичери... трави в пояс... Чюжі па-сут... газдуют.

Перед очима молода жінка, як ягода в Петрівку.

Гей!...

Під вечір, коли місто впивалося солодким сумерком, коли потапала в іскристому морі вежа на Стефані, вертав утомлений на Майдлінг, до свого бараку. Била в мідяні криси година, а він сідав на краю свого ліжка і блудив зором по голих стінах... Хто жартував — а йому банно... Щось говорило в серці й тягло поволоком — туди...

Але у вечір було відрадніше...

Коли на порогах згасає день і крізь вікна злітають духи, коли потахає гамір і дійсність ховає лице в кутах, приходять тихий, добрий вечір.

Горне до себе людей, кладе їм на серця долоні, на уста забуту казку... Тоді люди: як діти. Забувають свій проклін, рамена на шию, по братньому... Останнім куснем вояцького хліба діляться і — гомонять, як діти...

Юрчік любив таку вечірню годину і ждав на неї, як на гостю, що несе любі вісти й дарунки...

До бараку сходилися краяни з усяких сторін... краяни і не краяни. Але кожний свого находив, творився гурт людей, що зливався в якусь дивну родину. Бодай на хвилю, на короткий час. Плили бесіди гірським потоком, тріскотів сміх пальцями до шиб, вставали ковпоти тютюневого диму... Завязувалася на мент дружба, один другому отвирав золотим ключем кивот душі. Слова плили спомином з вічності у вічність. Так добре тоді... чи то в касарні, чи в карболових подихах шпиталю, чи в душній криївці під насипами каміння та глини, в обличчі смерти..

В Юрчіковім бараку були всякі. Хто без ока, з пустим склом у мертвій челюсти, хто на милицях — а хто червонів від здоровля і за кілька день мав іти ще раз під кулі й гранати... Всякі бували.

Юрчік приставав до свого гурту.

Але з усіх найлюбіший його товариш Дмитро Колісник. Цвіла між ними парубоцька — ще давня щирість, червоною горгінією процвітала... І лиш тоді було їм обом добре, коли згадували гори й сонце над ними...

— Така мене, брїи, бана сотае, шьо бих пир-

нув у Дунай цес глибокий... Та лишень одно ни пускаєт... і не договорював.

— Ба, котрий ни банував би за тими чічками під бривов, шьо до Відня моргают? — жартом Гринь Синиця, попліскуючи Юру облесно по плечі.

— Коби ни забула... Може де из козаками вже шьос пригазувала...

— Ей, хло' — то ни Юрчікова!...

— Чьоловіче, бабі ни вірь, аби отік крижьма перед тобов... З тобов идет у крок, рука у руці, а до стрічного смієтси, зуби продаєт...

— І це дісте правда! Тімуньже, брьи, ни вірь, хотьби лиш один флекела у селі блиндав... Аби лишень трішки під зрість, аби лиш у холошних, аби, аді, значіт, лиш чюті хлопом, — мой, ни вірь!...

Хлопці зареготали.

— Ей, га, чього ви си напосіли тай душю му сколобите, ажь гадит чьоловіка? — упімнувся за Юрчіком Коліснєк...

— А ти ни знаєшь, ек козак годит? Вин приговорит май ліпше вид гуцула!... Пидет за ним, ек та пирга... ше й через берь за ним поскочіт!... Ек то було ше, ек сми був дома, — котрої ни міг би маті?... Аді, пидбрививси, тай иду, ек неште, межи молодиці... А козак чюжий та кортечий...

— Тажи так, Гриць правду кажет..., ни екіс бандиги пленичіт... На стару варцабу ниме си

дивиті, але на таку шьо біла та вогнем очі зпид брів...

Сенько Гриджук узяв поза шию Дмитра Коліснека, що мав прострілену ногу тай пустив голос під дрібну гуцулку:

— Течет вода по каміню
Тай по біленькому;
Подекую за кохане
Свому миленькому...
Подекую за кохане
Тай за обіймане,
Тай за тоти подарунки
Тай за цулуване...

— Гей, хлопче, гляба журитиси!... вергни оком тай смійси... Ти у Відні, тісарь пид боком...

— Иди до бурку та пошлюсуй копита — тай запитай найеснішого: мой, татку, докив цеї войны? Бо я, аді, пишовбих уже до жінки... а вин фугом скажет:

— Або му тут ека нужда? Тежко їсти ни силуют. Сиди собі лиш, та дивиси крізь пласток хліба на сонце. Тай кмінкова зупа... лишень пахай та пий!...

— Або найди собі тут таку в лудіню панцкім, круглу тай білу ек пічь. Кривдуваті ни меш.

В бараку — як в улиї. Гуртками по ліжках, при столах. Хтось оповідав цікаві історії з фронту, або зперед війни згадував парубоцтво. Клекотіло ярмарком — а з клетоту прорізувалися час від часу гарячі батоги гніву й свистали в по-

вітрі засовпаним матюком... Понад усе те воло-
чив ногами час, як п'яний фельфебер за рекрут-
ські гроші... Не спішно... хватить...

Там якийсь легінь з чорними галками хва-
лився, кілька розвідок відбув поза дроти, кілька
пережив наступів, кілька повертів штиком... Той
дістав за роботу бронзак, а другий срібну.

— Тай ідемо... переповзли за дроти... дес
аді було під пивніч. — Я тай Сторожюк — опо-
відає Сень — чюю, гейби лускотів у недеї ка-
мінь... Стіймо, кажю... Таліян ни стрілев, спокій
був... наші мали „форікуваті“...*) Темінь, аді, хоть
у пивниці. Дес ніби хтос бевхнув... Куди йдемо?
питаєт Сторожюк... Чюю, в долині шумит Ізон-
цо... під ногами, ек би прірва у пекло... нима
куди...

— Шьо діємо, брьи, Сеньку?...

— Та зачелисте плакаті, саракі!...

Сміх...

— Та потривай, будешь чюті, ек...

...Ракета... блиснула: здоймила на віху зо-
лоту голов тай пирсла... пронирла... Потемніло.
Сліпота стьила, але вздрівсми ше, отік ек вас
вижю, Сторожюка... тай лишь чюю — у зарві:
яй... яй... яй!.. Отік муха бренит... Кличю: Васи...
Вас-с-си-и...! шепочю, бо над головов таліян...
нима Василя... Я сам... Ну, типерь варуйси... до
себе... Оперідь — недея, відтив хіба лиш арідник
глумитси: ни попадь, бо пирвутси жили на ска-

*) Наступати.

лах. Чюю: ші... ші... ші... порко! Ов, брьи,, му-
рашыки попид шкіру... Идут... Коби я вас туди...
за Василем... Прічексми пид каменем. Пидий-
шьов один: М-мах!... Фиркнув ногами... другий
крикнув... Прибігли ше три, один зачіпивси за
мене... крик... Ажь типерька будет амінь!... Але
екос обернувсми пушыку — тай ни стало трьох...
Напитавсми ногами дорогу назад, але дві ракети
сліпаками... В носі запекло и мені світ крутіжем...
Кудис я поточьвिसи... лишень оперідь наших ло-
скіт і шум, ек у пеклі... Три штурми... за третим
подавси таліяя... але я лишивси, брьи, тої ночі
без ноги...

Герц, Ізонцо, Сан Гелена... минажа... білий
хліб, вино... каверни, болото... штурми — все ди-
кими споминами в кривавий ланцюх...

У куті під вікном самі улани.

— Та шьо ви знаете! Ви ше на печі в дзерні
си гріли, ек я вже райтував на кони. Вулани —
то войско... Мой-ня: ек маком понад стрижені
кінцкі гриви. Ек наша шыкадрона віступит...
хлопці — ляльки, коні — ек сини Луципіря...
Хлоп у хлопа — сила... екби вріс у коня!... Не
таке нехарне та голодне... аді: ні вуса, ні росту...
шьмаркачія мизерна!... говорив, ніби з гніву, Пе-
трійчук Танаско...

Молодші слухали та їм було так, як гим бід-
някам у багача на весілю... маркотно.

— То аді бувало... на манибрах: ек зльижут
регімента... а все блишьитси, все на гудзик... Од-

норал черлений, аді, гей кат... скачет на кони —
а за ним капитани з золотим шнурем — а наша
ціла шькадрона стоголосами, ек загремит... до-
рога вси вгинает!... Та все цеї — ше май старої.

Бив Танаско кулаком до стола в такт:

Кавалерія — є то файна —
У нашого пана царя...
Є то войско вібрале.
Наш пан тісарь з доброй віри
Постановив кавалерію
Сам си о то постарав...

Сам — на ціле горло... аж другі зглядалися.
— Цему ше смердит тісарський патинок,
шеби далі зупу сербав, та люцкі діти катував!...
Юрчік до Дмитра... Зупа стара!...

Але Танаско не чув — хвалив свою кавале-
рію... з якої вже й сліду не було...

Коло стола письменні читали газети, письма,
а на другому кінці колесом: фербель і „айнунд-
цванціг“*)... купки паперу... зизом очі на карту:

- Ну, далі!
- Давайте карти, шкода чесу!...
- Туз! Покажи свої!...
- Гоп ди банк!...

Папері посунулися з одного місця на друге...
З іншого кінця молоді хлопці... про любов... про
тоту Україну... про стрільчика...

*) Гра: двадцять оден.

Що впала куля через гору
Тай ударила у грудь мою...
...Потекла кровця рікою...

— — — — —
— — — — —

Прийшла осінь, за нею зима. І ще одна осінь і ще зима... Пішов Юрчік у реконвалесценти, а потім до полку, тай до тої компанії... Стрінув знакомих.

Якісь глухі вісти доходили до нього з тих сторін, куди глядів на стрічу сонцю... Але пу-скали холод на його душу. Та нічого певного — бо там стояли кордони з людей і заліза. На другу весну посунулися позиції на схід і на північ. Письма таки не було... Юрчік дістав відпустку і рвавсь домів — соколом у гори, у полонини, у царинки закосичені.

...Поїзд лишав міста за містами, переходив свистом через чужі краї... Уже летіла машина по полях за Львовом... Згарища — руїни. Голі ко-мини. Купами черіпя, звої дроту, як гарбузиння зі сталевими кавунами... Стирти перемішаної з порохом цегли... лому.

— Гей, хлопці, дивітси, шьо тут діелоси!

— Изрили землицу на прах!...

Зглотилися біля вікон. Поїзд шугнув по по-ложистій долині і втішно засвистав. Розгорена машина жерла атрацентове вугілля ненаситно. Жиласті людські руки горнули з тендеру широ-

кими лопатами в пащу й годували... як дійну корову.

— Шуг-гу!.. Шах-ш-шах!..

Косматі голови гойдалися над землею.

Біла пара на чолах у золотій позлітці до вечірнього сонця. Рейки — сталевими вужами в погоню!... За возами довгі тіні в підскоки. Блиснули голубі плеса широкі... Дністер!

— Ой — Дністер наш, аді, ек граєт!...

Сонце усміхнулося поклоном і сховало золотоусту усмішку за кучерями борів. А хлопці непорушно коло вікон: впивалися ароматами неораних облогів, витали свою землю призабутими думками... Кризь вечір перші зорі... одна... дві — ціле небо в чічки...

В дален-далині темними смугами: Карпати.

— Гори!...

— Май ни такі, ек у таліяна... Звітріла скала, без винка, ек громацька повія!

— Здаєтмиси шьо чюю дзвинки тай сміх...

...Розколисали на руках верховинку, що присилася давно з душі!...

— Гей, ек тебе верховинко

Зачюю, зачюю —

Тай тогди я, пане-брате,

Дома ни ночною...

Тай тогди, я, товаришу,

Перехожю броди

Тай до тої білявочки

Хорошньої вроди.

Ой, за тоту полоньинку,
 Де граєт трумбіта,
 Видавбихсми тісарєви
 Половину світа !...

Колісєк роздув лиця до сопілки. Його
 пальці скочили в пишну дрібушку...

Пісня обцілувала вояцькі чола тай полетіла
 туди... до гір. Бігла ід ним. Ярим колоссям, ман-
 ною на сиву гречку. Купалася в потоках бистрих.

Попід склепіння срібні дзвінки...

Крізь усєвіт — молошні гарфи...

Юрчік стояв на помості, грудьми до заліз-
 ного поруча. Лице — як мармур... а думки — як
 води пінисті...

— Ха-ха-ха-ха!

— А ку-ку! Ку-ку!...

Молодість... Весна... Ранки у згардах!...

— Жди... жди!... Кудати?!

— Кхе, кхе, кхе! — Понад білу вовну чере-
 шень — зазуля...

— Стукай зазулько, стукай —

На мою долю кукай...

Тай голос — понад колос:

На кучірявий волос,

На бори зелененькі —

На літа мої молоденькі...

Кукай, зазулько, кукай...

Ніби: злопотіли сиві крила...

— Кхе... кхе... кхе!...

...Іде стежка попід холодом ліса. Мягкими подушками мох... Живиця ладаном... Ходить маленьке серце, як косарик.

— Ні, нима... полетіла...

Побіг. Сховався за рапавий пень.

— Ку-ку! Ку-ку!... удає зазулин голос.

— Але, екби, аж на верх! Шьо то за парубок, аби ни вмів дистаті лісови верьха? Бучок — як телинка... а він гойдається в верхах тай лист зелений їсть, ніби молодий коник. Сонце золотом по кучерях, на лица коралевими пальчиками...

— Юрчіку!... Юро-ня-а-а!...

Але, де!... Він не чує маминого голосу, бо вітер питлює молодим листям. Чує, що сильний і не боїться вітру. Наставлює йому хмиз чупру і розщінкану пазуху: ану-ко, хто забирає!... І туди... на доли його гордий погляд. Там його хата: мала, маленька, ек котє пид кладнев...

Весна чеше прочіску... зелень за вічі, білий день сперся на плечі верхів.

Іде селом Неділя, дзвони гамором. Уся в биндах... Перед воріттям смішки...

— Юрійку... Ю-у-у-ро!...

— Іду, йду... мамо!

— Кук-ку! Кук-ку!

Крила до цвіту...

Неня за руку: Ходім!...

...За річкою роєм цимбали, а поміж них срібними нитками розсіяна туга скрипки. Легіні дубем гнучким попід боки, висівають діяменти з мі-

днних дзвонів... рукави черленими биндами... Дівочі личка до спітнілих грудей: ек образочки... Крутяться шуми... сила прибиває до землі, а бартки искрами...

— Отік то було!...

— Тай минуло двадцять веснів, ек празнику, а Черемош у жилах огірьюм бісит.

Гей, у сині Чьорногорі недея, недея,
Иди любко за сонічьком, будеш знаті, де я...

— Кук-ку!... а кук-ку!... Ха-ха-ха!...

Друга зазулька кличе: Ілюкова Катерина.

— Легіню мій пишний!

Місяць рянтухами по стежці. Соловій батогами бе, як паний...

Летит сокіл поза хмару —
Я іго догоню,
Цулуй, цулуй любий хлопче,
Я ти ни бороню!...

Над досвітком... Пращалися. Вона стежками, я білиця, а він додому оленем... Співає, аж гай гнеться...

...А відтак крисаню до сонця, робітній днинці з поклонами тай умиває в отім чюркалі упоення з очей...

Бренькнула коса, зашуміла сила у травах.

Катерина з граблями йде на своє поле тай прикипає очима зза зеленої ліщини до метрових

плечей, до чорного чупру, а від серця — млість у ноги... Йде, а за нею луна лісами:

— Ой ни сідай коло мени
Любий мій Юрію,
Гей, ни сідай коло мени,
Бо я одурію...

— — — — —
— — — — —
..Але Юрчік таки сів коло неї... сів на кованим возі, тай узяв її від тата до себе...

Катерина звивається, як ластівка попід дах. Юрчік чує, що любить ту ластівочку... Не дав би порошині їй на чоло впасти.

— Гей, гей ластівко моя!...

— — — — —
Стукнули сталеві тарелі. Юрчік прокинувся з солодкої задуми. Спомин — як дим...

Земля зітхала крізь перший сон.

Юрчік простягнув руки над пахучою зеленою. Коло рейок танцювали дерева, присідали кущі. З машини висипалися рої іскор, поїзд летів... летів... А сопілка з дрібними співанками в підкови цоркала. Тішилися хлопці, що старіню побачуть.

Розохотилися... Дуріли...

Крімснули колеса, закрипіли гальми.

Остання стація. Зітхнула машина.

Пращалися тай усякої добагали.

— Тож то буде нічка в нашого Юрчіка!

— Чорні кіски гадем за шию...

— Ой ше буде файно!...

Там столітній бук потрясав бородами, гнбкий корінь гадюкою впоперек стежки... Давні карби скипілими долонями... Колись, колись по-вирізував самий на сивій корі. Тепер — мов карби на власній душі... Карби прожитого. Подумав: отут... на ребрі, дихнуті гляба!...

У гіллю збив крильми ворон.

— Вішнюєш годину, сатано!... Єкби ми тут кріс, то бих... аді, отік, ек плонуті!...

Лютий був, що птах розсипав сумерки тоді, ксли він хотів самих радощів серед зустрічі, стиску рук і сміху в хоробах. Але Юрчікові все хтось шептав:

— Аді, ше мах на два камені тай оцес горбочок, а видтив долинка тай на ґруни твої пороги...

Перед ним гора, а за горою...

— Абожь я знаю... була поренна... тай чіму бих не мав віриті... а ні — то прийде клам під нам... Але ні, вна свій преліжь знала...

Ішов вільним кроком. Хотів найти в собі той спокій, втихомирити цікавість. Але кожна гілка простягала до нього долоні, кожна смерічка кивала пальцями, берізки віттям. На далеких кичерах протирав очі зрошений ранок. На дорозі зачіпав за ноги камінь...

— Вуйку, Ю — ци вере дужі, ек трівали?... Юрчік усміхом.

Розкішний спомин вінками...

— Так ек бих ше вчѡра на тiм весiлю!... Адi,
один тиждень махнув, ек голуб крильми...

Вiн уже гaзда на свойому подвiрi. Вiд кер-
ницi Катерина з повними коновками — а вiн...

— Та бо водичька, ек жите!...

— На, пий чьоловiче мiй!...

— Ейбо, ни будь пустий, бо буркну в па-
зуху...

— Ану-ко!

— Ха-ха-ха!...

— Ластiвочько моя...

Иzza водонiски румяне личко, очi прижмур-
ком, точеним бiлим кременем зуби...

— Гей, солодка твоя водичька! — пригово-
рює. Робота лоском, не втече... вихилясом до сi-
ней, а з сiней до хати. Зеркало моргає до бiлих
лавиць. Лудiнне у ряд на жерках... Ситi лiжники
попiд пуховi подушки.

— Цулуй, Юрчiку, цулуй!... Ой бож я пена,
пена... Ой бо я коло тебе, ек коло дуба калина.
Крик...

Пирснула думка, як струна у весiльних цим-
балах...

— Агiй!... Це шьо?!...

З темного яру хтось зойками...

Пристанув. Серце в ковало.

— Дес, екби зпид води...

Пo бoх бoкaх двигнув брoвaми лiс.

Тихо.

— У-у-у-ув!...

Колись у полонині за лісну говорили — при
вогні у бордею...

Ізза зеленого хмизу темними кудрями волос.
...Ближче... ближче...

Очі спаленим вуглем. Роздерта пазуха. Зі-
вялі груди.

— Ти чія?... Шьо тут?!....

Стала.

— Гі-гі-гі!... Га-га-га!...

...Десь той голос... такий...

...Якби громом ражений.

— Ба, шьо це, мой!... Таже я видав ни спю...

Протер очі.

— Мана, ци...?...

— Ей, світе мій... Вона!...

Пітьма в очі...

— Гей, Катерино: це ти, ци кеп екий?!...

Видивилася крізь туман полуди... ніби ясну
думку привертала, мов човенце до берега.

Ухопив за руку.

Очі трівожно... на сивий кабат і реміння че-
рез плече...

— Катерино!...

— Га?...

...Долоні до голих грудей. З чола пропав
злий бриж... Маленька дрібна усмішка, як смужка
на плесі від пташиного крила.

— Юрчік!!!...

Затремтів і пригорнув цупко, цупко, стиснув

аж до болю. Так стискається рану, щоби одним болем загасити другий...

— Душко, що з тобов дієси?!... Скажи ми, хто тебе збезвічыв, хто так сподуфаливси на мою кров и честь!... Скажи, аді, спуза з него, терміте... смерть!...

Мовчки підняла вії, а зпід них ударив ключем приспаний паморокою біль. А відтак припала лицем до його серця. Ридала й трусилася як лист осики, щеміла глухою скаргою, як безверха ялиця прошита громами аж до коріння...

Юрчік припав спаленими устами до споневіряного її чола. Горнув і цілував. Увесь туск довгої розлуки і яд чорної, безрадної години падав горячим приском на її очі, на вимарніле, безкровне лице. Весінним дощем канули його слова і змивали з неї всю обиду... очищували з гязи життя...

— Пидемо, Катеринко, додому... Там нікого — саму хату, аді, лишила. Гляба так, душко! Ти вже ни бійси нічого... Вже плакаті ни меш...

— А ти, Юрчіку, вид мене не пидеш?...

— Ни пиду, душко.

— Ніколи?...

— Ніколи...

...Ще одна усмішка, мов у квітки, що паде під шумом коси. Ніби каже: що я винна? Лишит, аді, ще бих жила, покив сонічка... Але коса не питає і... гасне усмішка...

Вийшли з ліса на дорогу. Катерина тремтіла, оглядалася трівожно... Коротка ясність збира-

лася знову кудись відлетіти... і вона приставала, наслухувала й безтямними очима на Юрчіка...

Він ухопив її на руки. Здавалося йому, що несе пилинку, така легка...

— Аді, шьо піре!...

Ніс її і приговорював, як до дитини. Ніби сон... але він мусить скінчитися. То не може бути... Ні, ні... він увійде до хати і там привитає його давня його ластівочька щebetом... і все буде, як бувало... Учue веселий голос, надивиться в ті очі... З їдкої тьми туманів хотів жмуток ясного проміння... Не міг вірити, що це він самий, а біля нього лише тінь колишнього щастя...

— Аді, ек черепок з розбитого образу...

— — — — —
Раптом крутнула головою, вдарила руками. Очі кудись безглуздим жахом.

— І-і-і...!... — здушений зик, як у звірини, коли кінець ножа бовтає під коморами серця.

— Ха-хаха!

— Пришьов твій Юрчік... Га?!... Моргав зі старої черешні Остафій. Кивав руками, аби привитатися з Юрчіком.

— Здоров, Ю'...!

— Пусти!...

Ні, вона таки не подивиться на ті очі, що раком виповзли з ямин.

— Та потривайте, трохі, аді, я зараз!... Розмотував шмирок із шиї... Гоп! Скочив з черешні... Язик на груди, як балам від зегарка...

Ще.. ще трохи тай дожене. Чує, як віддих сирим холодом.

— Та ждїт-ко!... Брьи, Ю-у-у!!! Чюєшь, Катери-но... Катери-и!!!

Студені руки за косми волосся... а пасма довгі, як уздечка... Він бере їх у руки...

— Гі-гі-гі... Совпають по ріни коряві постולי.

— Я тут!... тягнуть кошаві руки...

Оглянулася... Чорними кулями очі...

— Я тут, брьи!...

— Ах!...

— — — — —

Юрчік поклав бездушне тіло на землю. Побіг. Збирав із ряски студену росу... змивав померкле лице, втирав чоло...

— Нима!...

Голова в бік... Руки безладдею. Притиснув до грудей вухо... Утихли ковалі, не бють...

— Катерино!...

Мовчала...

— Ти йдеш від мене... йдеш собі, душенько... Жите своє давбих за дві три слові.

— Чюєшь?...

— — — — —

Дивився кудись поза верхи і довго мовчав.

Але опісля підняв її з дороги й поніс угору, через останній горб, що засланяв село перед очами.

— Поховаю тебе, чічкьо, тай уже буду сам...
 Вийшов на гору і...
 Чорним озером згарища, попіл... до ніг...
 Обтовчені, криві комини зігнулися як сліпі,
 беззубі діди з торбами...

— Юрчіку, ади!!...

— Та-а-а-к!??

— Люди, люди... сірки на вас!...

Филями гнів... у береги серця...

Десь дівся тихий Юрчік...

Серед чорних перехресть уставав великий
 страшний Юра...

Піднявся із землі велитнем, як Мольфар, що
 йде з громами на бій...

З очей погорда й гнів, як з люльки вибита
 згарь.

— Помсти!!!!... По-о-мсти!!!!...

Кинув зір на кроваві ризи хмар...

Грізно зашуміла фоя смерік...

Ізза гір Сонце в тривожні сурми...

— Помсти!!!!... Гей, помсти!!!!...

